

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ ТА ПРАВОВА АКТИВНІСТЬ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

В статті розкрито теоретичний аспект пізнання двох юридичних категорій: «правове життя» і «правова активність», а також проаналізовано поняття «активність», «соціальна активність», «правова активність», їх взаємозв'язок та взаємозалежність.

Ключові слова: *правове життя, активність, соціальна активність, правова активність, позитивна правова активність, негативна правова активність.*

В статье раскрыт теоретический аспект познания двух юридических категорий: «правовая жизнь» и «правовая активность», а также проанализировано понятия «активность», «социальная активность», «правовая активность», их взаимосвязь и взаимозависимость.

Ключевые слова: *правовая жизнь, активность, социальная активность, правовая активность, позитивная правовая активность, негативная правовая активность.*

The theoretical aspect of two legal categories «legal life» and «legal activity» cognition were researched in this article, the conception of "activity", «social activity», «legal activity», their interrelation and interdependence were analyzed.

Key words: *a legal life, activity, social activity, legal activity, positive legal activity, negative legal activity.*

Відмінною ознакою і фундаментальним принципом права є те що воно виступає регулятором суспільних відносин. Право з його властивостями є знаряддям, інструментом, засобом для вирішення різноманітних задач. Сучасні тенденції розвитку України обумовлюють необхідність особливого значення цінності права. Зміни, які відбуваються в державі підвищують його роль та значимість в житті суспільства. Так, з одного боку, право повинно реагувати на ті зміни, що відбуваються у суспільстві, а з іншої, воно само виступає інструментом, за допомогою якого можна найшвидше і якісніше здійснити необхідні перетворення.

З огляду на це, в теорії держави і права виникають нові категорії, які потребують досконалого теоретичного аналізу та практичної реалізації.

Так, поряд з існуючою категорією – «правова активність», виникає новітня для юридичної науки категорія – «правове життя», яка є базовою основою для філософського, соціального, юридичного пізнання категорії правової активності.

Потреба дослідження саме цих понять стала ще більш актуальною у зв'язку з посиленням розвитку правової державності та громадянського суспільства. Даною проблематикою в різні часи займалися ціла плеяда видатних правознавців: В. Малько, В. Загонський, А. Михайлов, В. Трохимов, С. Алексєєв, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, М. Матузов, І. Навважай та багато інших.

Методологічну основу роботи складає сукупність принципів, філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методів правового пізнання дійсності. У процесі дослідження було використано положення сучасної теорії пізнання і загальні положення теорії держави і права, застосовано формально-логічний, системно-структурний, порівняльний та інші сучасні методи наукового пізнання.

© КУЦПАК Ольга Вікторівна – аспірантка Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Правове життя і правова активність – це категорії, які недостатньо досліджені в науковій літературі, не дивлячись на те, що категорія «правова активність» стала об'єктом наукового аналізу значно раніше ніж правове життя. Правове життя – це та юридична сторона життя суспільства, яку утворюють нормативно-правові акти і правовідносини¹. Правове життя може існувати в якості особливого різновиду соціального життя, адже саме життя, як філософське поняття завжди було в центрі уваги філософів різних шкіл та напрямків. Специфіка його аналізу полягає в тому, що з єдиного процесу суспільного життя виокремлювалися певні його складові, що детально вивчалися і описувалися. Правове життя, як особлива форма соціального життя характеризує не тільки відношення суб'єктів до права, але дає змогу використовувати правові засоби для задоволення їх інтересів. Ця позиція пояснюється тим, що право є формою соціального регулювання, яке знаходить своє відображення в нормативно-правовій базі держави. Саме тому юридична доктрина повинна базуватися на концепції правового життя. Слід погодитися з І. Ільїним, що право є тією основою, на якій базується правове життя². На думку М. Байтіна, суть і зміст права визначається не лише економічним рівнем розвитку даного суспільства, але й політикою, мораллю, правосвідомістю, наукою, культурою, релігією та іншими реаліями соціального життя³.

Правове життя є загальнотеоретичною за своєю сутністю, самостійною юридичною категорією, яка узагальнює різні галузеві види правового життя і відрізняється від існуючих категорій в юридичній науці таких як: «правова форма», «правова система», «правова політика», «механізм правового регулювання», «правова культура», «життя права», «юридичне (законодавче) життя». Правове життя характерне для конкретного народу та адаптується до його особливостей, враховуючи його історію, форму правління в державі та інше. Тому, залежно від соціальної структури суспільства, ступеня напруженості, національних і релігійних стосунків, характер та зміст правового життя може значною мірою відрізнятися у різних країнах.

Правове життя тісно пов'язане з економічним і політичним життям, виступає частиною соціального життя, та є особливим різновидом суспільного життя, а також містить комплекс усіх правових явищ, як позитивних, так і негативних. Слід погодитися з думкою В. Задонського, що правове життя – це не абсолютно, а лише відносно окрема, відособлена від інших видів життя суспільства сфера, яка впливає на економіку, політику, культуру, і проявляється у всіх цих сферах⁴.

Правове життя співвідноситься з такою категорією як «правова активність». В юридичній літературі відсутнє єдине розуміння понять «активність», «соціальна активність», «правова активність».

Активність як категорія є одним із фундаментальних понять сучасної науки, яка досліджується в різних напрямках, і є одним із основних проявів життя людини. Термін «активність» походить від латинського і означає «діяльний», «енергійний», «ініціативний». У науковій літературі існують різні підходи до розуміння категорії «активність», в залежності від того який аспект розглядається. Питання розуміння категорії «активності особистості» було порушено ще З. Фрейдом. Активність людини і форми її вияву сформувалися історично та мають соціально спрямований характер, вона є формою виразу потреб особистості, її характеристикою як суб'єкта життєдіяльності суспільства. Активна особистість різнобічно взаємодіє із навколишнім середовищем, на неї покладені певні соціальні ролі. Соціальна активність є свідченням цілісності особистості і залежить як від внутрішніх (цілісні орієнтації та установки, особистісні смисли та мотиви), так і від зовнішніх (норми і цінності) чинників.

Основними критеріями активності особистості є спрямованість на певні інтереси, потреби, цінності; особливості їх прийняття і реалізації. У вітчизняній соціології, тривалий час підтримувалась думка про те, що активність, а саме соціальна активність, має тільки позитивну спрямованість, адже соціальна активність є формуванням соціальних якостей особистості, її активної життєвої позиції. На думку В. Городяненка, соціальна активність особистості — це системна, соціальна якість, у якій виражається та реалізується глибина і повнота зв'язків особистості із соціумом, рівень перетворення її на суб'єкта суспільних відносин⁵. Вчений зазначає, що показником активності особистості є контроль, він є характеристикою особистості як суб'єкта діяльності, її ролі у вирішенні власних справ, проблем навколишнього світу. В науковій літературі ряд вчених таких як: М. Матузов, С. Ануфрієв, Б. Лебедев підкреслюють, що соціальна активність може бути як прогресивною так і регресивною⁶.

Соціальні зв'язки є основою соціальних інститутів. В правовому житті повинні бути правові зв'язки, в яких важлива роль належить політичним інститутам (державі, політичні партії, правоохоронні органи, профспілки та інші суспільно-політичні організації). Слід погодитися з думкою М. Твердохлеба, який зазначає, що соціальна активність повинна мати корисну спрямованість⁷.

Поряд із «соціальною активністю», існує її різновид «правова активність». Правова активність особистості одна з найважливіших змістовних складових соціальної активності, яка включає все різноманіття її проявів. Слід погодитися з думкою В. Задонського, який зазначає, що правова активність одна з основних складових соціальної активності, яка відображає форму правомірного діяння, вказує на готовність протидіяти правопорушенням⁸. З цієї ж позиції він підкреслює, що, саме правова активність здатна не тільки сприяти виникненню правовідносин, але і вплинути на їх реалізацію⁹.

В юридичній літературі майже відсутня єдність щодо однозначного трактування категорії «правова активність». «Правова активність» розглядається з такими вже усталеними поняттями як правова культура, правова поведінка, правова свідомість. Так, деякі науковці розуміють «правову активність» як реалізуючу можливість особи і рівень інтенсивної правової діяльності¹⁰. Інші науковці розглядають правову активність як процес формування і прояву правових властивостей особи або ототожнюють правову активність з поняттям «правова діяльність». Категорія правової активності вводиться для позначення діяльності громадян, громадських формувань (об'єднань) у сфері правового регулювання на відміну від діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування¹¹. Таким чином, правова активність — це позитивна, ініціативна, корисна для суспільства і схвалювана державою діяльність людини у правовій сфері, що виступає вищою формою правомірної поведінки¹².

«Соціально-правова активність» найбільш чітко виявляється у такій формі реалізації права, як застосування. Застосування права розглядається як особлива форма реалізації права, що передбачає владне втручання компетентних суб'єктів у процес реалізації права. Це суворо регламентована, процесуальна діяльність компетентних державних органів по вирішенню юридичної справи, шляхом винесення правозастосовчого акту, в якому міститься індивідуально-правовий припис (наприклад, наказ про призначення на посаду). Правозастосування дійсно займає особливе місце у системі правового регулювання, у механізмі дії права і виконує різноманітні функції. Воно може виступати не лише як форма реалізації права, а і як спосіб та засіб здійснення правових норм, як стадія реалізації, та як юридичний факт.

Деякі науковці відстоюють існування поряд з позитивною, негативної правової активності. Зокрема, В. Затонський визначає позитивну правову активність як свідому діяльність суб'єктів, необхідний елемент соціально-правового розвитку, участь особи в правовому житті. Негативна правова активність, на його думку, це свідомо діяльність, форма юридичного буття та діяльності індивідів та груп, котрі порушують встановленні державою загальнообов'язкові правила поведінки¹³. Рівень негативної правової активності є показником якісного стану правового життя та показником ефективної правової політики. Негативна правова активність – це явище не тільки соціальне, а й правове. Дана правова активність знаходить своє відображення у правовій поведінці негативного характеру (правопорушення), а також у негативній правовій діяльності посадових осіб (корупція, хабарництво). З цієї точки зору необхідно зазначити, що аналізувати правову активність можливе лише з урахуванням усіх її проявів, як позитивних так і негативних.

Негативна правова активність, як зазначає В. Затонський, є масовим явищем¹⁴. З цією думкою, варто погодитися, адже негативні прояви (правопорушення, зловживання, перевищення владних повноважень, негативне ставлення до права) породжуються самим суспільством.

Одним із видів прояву негативної правової активності є наявність таких соціальних явищ, як корупція та хабарництво. Корупція – це не тільки соціальне явище, а і негативна частина прояву правового життя, а також нажаль, закономірне явище для держав СНД та особливо для України. Перша згадка про корупцію, як негативну форму прояву здійснення державного управління зустрічається в другій половині XXIV століття до нашої ери, коли відбулася реформа державного правління з метою припинення зловживань своїх чиновників та суддів¹⁵. Офіційні прояви корупції в Україні виникають у 11-12 столітті на території Київської Русі, де дружинники починають використовувати своє службове становище і зловживають своїми обов'язками. Як зазначено в енциклопедичних словниках термін, «корупція» походить від латинського «corruptio», що означає «псування», «розбещення».

Поняття корупції як правової категорії вперше зустрічається у Законі України «Про боротьбу з корупцією», в якому зазначено, що корупція розуміється як діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг¹⁶.

Корупцію в Україні називають корупцією кризового типу, причиною цього є те, що вона вражає не тільки державу, а й громадянське суспільство. Це пояснюється, тим, що корупція в Україні носить системний та комплексний характер, вона стала нормою для українського життя, хоча постійно приймаються відповідні закони, проводяться антикорупційні програми.

Корупція як соціальне явище провокує виникнення правового нігілізму, породжує тіньові сторони правового життя, ігнорування права та зловживання законодавством. Відведення корупції в тіньову сторону правового життя з кожним роком зростає.

Ще одним з видів прояву негативної правової активності є правопорушення, що має антиправову природу, входить до механізму правового регулювання тільки як юридичний факт, тобто як конкретна обставина і характеризується як антисуспільна дія, що завдає шкоди не тільки суспільству, суспільним відносинам, а й особі. Як правове негативне явище, що знижує рівень правового життя в суспільстві, правопорушення являє собою порушення заборони, зазначеної в за-

коні чи в підзаконних актах, або невиконання обов'язку, що випливає з нормативно-правового акта чи укладеного на його основі трудового чи іншого договору.

Правопорушення – це свідомий, вольовий акт суспільно небезпечної протиправної поведінки, породжує негативні соціальні явища. Причинами правопорушень слід назвати комплекс явищ об'єктивного й суб'єктивного характеру, що здатні детермінувати протиправну поведінку суб'єктів права, які проявляються в таких видів правопорушень як: злочини та проступки (адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові).

Узагальнюючи, слід підкреслити, що правова активність і правове життя є дві взаємопов'язані категорії, адже правова активність – це головна складова, яка характеризує рівень правового життя в суспільстві та може виконувати роль критерію правового життя. Поряд з цим, правове життя – є самостійною в порівнянні з іншими видами життя сферою суспільства¹⁷. Правове життя є категорією, яка охоплює всю сферу буття права, зі всіма її позитивними і негативними проявами. Так і правову активність слід розглядати та досліджувати не лише з позитивної сторони, але і негативної.

Таким чином, правова активність і правове життя як категорії юридичної науки в теоретичному аспекті дають можливість більш ґрунтовніше пізнати право його особливості та сфери впливу. Правова активність є головною складовою, яка показує рівень правового життя в суспільстві, правове життя є самостійною у порівнянні з іншими видами життя, сферою суспільства, в емпіричному сенсі підвищення правової активності означає підвищення рівня правового життя.

1. Затонський В.А. Правовая активность как способ правовой жизни объект правовой политики: позитив и негатив // Правовая политика и правовая жизнь. – 2005. – № 2. – С. 31. **2. Ильин И.А.** О сущности правосознание. – М.: Рарогъ, 1993. – С. 37. **3. Байтин М.И.** Сущность права. – М.: Издательский дом «Право и государство», 2005. – С. 61. **4. Затонський В.А.** Правовая активность как способ правовой жизни объект правовой политики: позитив и негатив. – С. 33–34. **5. Городяненко В. Г.** Соціологія. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – С. 13. **6. Затонський В.А.** Правовая активность как способ правовой жизни // Правовая политика и правовая жизнь. – 2003. – № 3. – С. 9. **7. Твердохлеб М.** Соціальна активність: філософсько-педагогічні аспекти // Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2006. – Вип. XXXII. – С. 181–189. **8. Затонський В.А.** Правовая активность как способ правовой жизни объект правовой политики: позитив и негатив. – С. 32. **9.** Там же. – С. 32. **10. Оборотов Н.Ю.** Основные вопросы теории правовой активности личности в социалистическом обществе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1979. – С. 4. **11. Затонський В.А.** Правовая активность как способ правовой жизни объект правовой политики: позитив и негатив. – С. 32; **Затонський В.А.** Правовая активность как способ правовой жизни объект правовой политики: позитив и негатив. – С. 8; **Гойман В. И.** Формирование правовой активности личности как составная часть коммунистического воспитания. – М.: Высшая школа, 1988. – С. 65–71. **12. Ильин И.А.** Цит. работа. **13. Затонський В.А.** Правовая активность как способ правовой жизни объект правовой политики: позитив и негатив. – С. 36. **14.** Там же. – С. 38. **15.** Большая советская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия – Т. 27. – 1977. – С. 94. **16.** Закон України Про боротьбу з корупцією / Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 34. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=356%2F95%E2%F0&myid=XX7MfyrcSgkyH4cIZiCInzRwH144ks80msh81e6> **17. Затонський В.А.** Правовая активность как способ правовой жизни объект правовой политики: позитив и негатив. – С. 33.